

HUGH SETON-WATSON

Robert William Seton-Watson
i jugoslavenstvo pitanje*

Robert William Seton-Watson rođen je 1879. godine u Londonu. Njegov otac, William Watson, rodom iz porodice srednje imućnih farmera u južnoj Škotskoj (Kinross-shire), radio je dugo godina u Kalkuti za veliko trgovačko poduzeće iz Glasgowa. Vratio se u Škotsku kao prilično bogat čovjek i oženio se. Njegova je žena bila kći edinburškog advokata George Setona, učenog poznavaoća povijesti Škotske i potomka jednog od najistaknutijih plemićkih rodova Škotske u srednjem vijeku.

Roditeljska kuća mu je bila u Škotskoj, u blizini Perth. Seton-Watson je srednju školu i sveučilište polazio u Engleskoj. Svršio je studije povijesti u Oxfordu 1902. godine. Već za vrijeme studentskih godina pratio je svoga oca na putovanju po Italiji i Grčkoj do Carigrada, a proveo je nekoliko mjeseci u Marburgu/L da bi naučio njemački. God. 1903. umro mu je otac, a majka, koja je dugo bolovala, umrla je još prije. Seton-Watson je bio prilično bogat, te mu nije trebalo redovno zaposlenje, a strastveno su ga privlačili povijest i politički život suvremene Evrope. Odlučio je provesti nekoliko zima i proljeća na kontinentu a da se vraća u Škotsku samo ljeti. God. 1903—04. bio je u Berlinu, a tri mjeseca je putovao po Italiji, 1904—05. bio je u Parizu i ponovo u Italiji. Tada je već dobro govorio i čitao njemački, francuski i talijanski i dovoljno duboko poznao kulture i književnosti svih triju naroda, naročito njemačkoga. Došao je prvi put u Beč 1. studenog 1905.

Seton-Watson je odgojen kao škotski kalvinist. Čitav život ostao je uvjeren kršćanin, ali bez ikakvog vjerskog fanatizma. Epoha koja ga je najprije privlačila je bila renesansa i reformacija šesnaestog stoljeća. Prva njegova publikacija bila je jedna rasprava o Maksimilijanu I. Njegovo kalvinsko (prezbiterijansko) porijeklo nije ga spriječilo da poštuje katoličku crkvu zbog njene odlučne uloge u povijesti Evrope. Isto je vrijedilo za habsburšku dinastiju. Došao je u Beč s tipičnim britanskim uvjerenjem da Habsburška Monarhija predstavlja jedan od najdragocjenijih elemenata za ravnotežu i mir Evrope. U jednom od svojih prvih pokušaja u novinarstvu, u članku za *Scottish Review* od 18. siječnja 1906, pretjerao je u svom nastojanju da prikaže Habsburšku Monarhiju kao jamstvo za očuvanje britanskih interesa. »Dok postoji Austro-Ugarska«, pisao je, »možemo gledati potpuno hladnokrvno njemačku ekspanziju na Eufratu«,¹ i čak rusku ekspanziju prema Carigradu.

* Ovo je tekst predavanja što ga je u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske održao 21. travnja 1970. profesor na School of Slavonic and East European studies Sveučilišta u Londonu dr Hugh Seton-Watson. Članak je napisan na temelju bogate ostavštine njegova oca R. W. Seton-Watsona koja je u posjedu njegove obitelji.

¹ "So long, then, as Austria-Hungary exists, we can view german expansion on the Euphrates with equanimity."

Divio se Austriji kao državi, Habsburgovcima kao historijskim faktorima i Franji Josipu kao ličnosti, ali je bio svjestan da u Monarhiji postoje teški politički problemi. U jednom pismu svom ujaku, kratko vrijeme poslije dolaska, opisuje velike mirne i divno disciplinirane procesije socijaldemokratskih radnika po bečkim ulicama, koji su zahtijevali sveopće izborno pravo. Oni su u njega izazivali najživlju simpatiju. Tih prvih dana svoga boravka u Beču bio je očevidac nereda na sveučilištu, u kojima su njemački, talijanski i slavenski studenti razmijenili grdnje i uvrede. Ali glavni problem tih dana bio je odnos između Beča i Budimpešte. Simpatije Seton-Watsona bile su više na mađarskoj strani. Dijelio je tipično gledište britanskih liberala o Mađarima kao junačkom i slobodnom narodu i želio da bečka vlada zadovolji pravedne zahtjeve mađarskih nacionalista. U Beč je došao s pismenim preporukama prijatelja u Londonu, Parizu i Berlinu za nekoliko austrijskih profesora i činovnika. Ti su ga ljudi primili vrlo ljubazno i predstavili drugima. Ostao je pet mjeseci u Beču, a zatim se spremio za dalje putovanje po Kraljevini Ugarskoj. Dobio je od svojih bečkih znanaca preporuke za Budimpeštu, a krenuo je na početku svibnja 1906.

Došao je u Budimpeštu za vrijeme izbora koji su donijeli veliku pobjedu Koaliciji na čelu s Nezavisnom strankom. Vidio je nekoliko mađarskih političkih ličnosti — urednika Jenoa Rákosija, grofa Alberta Apponya, grofa Gyulu Karolyja i bivšeg ministra trgovine u Szélllovoj vladi profesora Langa. Brzo je primijetio negativne strane mađarskog patriotizma. Svi su pokazivali netrpeljiv stav prema željama nemađarskih naroda. Govoreći o mađarizaciji gradova, profesor Lang mu je odgovorio na jedno pitanje o Slovacima ovim riječima: »Mi ćemo produžiti našu politiku dok ne bude više nijednog Slovaka.«² Seton-Watson se još nije počeo baviti posebno pitanjem narodnosti: glavnu je pažnju posvetio općoj političkoj situaciji i odnosu između Beča i Budimpešte. Ali te su mu riječi ostale u sjećanju. Poslije dva tjedna oputovao je u sjevernu Mađarsku. Vodio je interesantne razgovore u Košicama i Debrecinu, a posjetio je na kraće vrijeme Tatransku oblast, ali sa Slovacima nije imao nikakav dodir. Iz Debrecina je otišao u Erdelj, gdje je imao preporuke za neke prvake njemačke manjine (Saksonce) u Hermannstadtu (Sibinj). Oni su mu savjetovali da posjeti Blaž i Arad, i dali mu preporuke za Rumunje. Tako je prvi put došao u dodir s predstavnicima ugarskih narodnosti — drom Juliom Maniuom, Augustinom Buneaom i Vasileom Goldišem. Iz Erdelja je putovao preko Szegeda u Vojvodinu. Prvi jugoslavenski grad koji je vidio bio je Novi Sad. Nisam mogao naći njegove bilješke o prvim utiscima o Srbima. Ali sam našao pismo dra M. Savića, člana Matice srpske iz Novog Sada, od 30. lipnja 1906. (kad se Seton-Watson već vratio u Beč). Po njegovom dnevniku čini se da ga je upoznao ili u Novom Sadu ili u Vukovaru, 11. ili 12. lipnja. Savić mu je u pismu preporučio neke knjige o povijesti ugarskih Srba, a priložen je i memorandum od četiri stranice *Die derzeitigen Verhältnisse in Ungarn mit besonderer Berücksichtigung der Nationalitäten*, o kojem piše samo da je »sastavljen od jednog ovdašnjeg političara«. Taj memorandum

² "We shall just go on until there are no Slovaks left."

izražava želje ugarskih Srba vrlo umjereno, ali ostavlja dojam da se pisac odnosi kritički prema Radikalnoj stranci i prema mađarofilijskoj tendenciji u Kraljevini Srbiji.

Iz Novog Sada Seton-Watson otišao je u Vukovar, Zagreb i Rijeku, a vratio se preko Graca u Beč. Ne znam koga je vidio za vrijeme toga prvog dvodnevnog boravka u Zagrebu. Poslije povratka u Beč razgovarao je s drom Karlom Rennerom, s kojim se upoznao već prošle zime, kad je studirao u biblioteci Carevinskog vijeća (Reichsrat) gdje je Renner bio zamjenik bibliotekara. Kad je saznao da Seton-Watson nije imao dodira sa Slovacima u toku svoga ugarskog putovanja, predstavio mu je svoga prijatelja, mladog profesora i novinara Antuna Štefaneka koji je u toku godina postao Seton-Watsonov najintimniji prijatelj među Slovacima. Iz susreta s budućim predsjednikom Austrijske Republike i budućim ministrom prosvjete Čehoslovačke Republike proizišlo je Seton-Watsonovo zanimanje za Slovačku i za narodnosno pitanje u Ugarskoj uopće. Štefanek mu je narednih dana ispričao mnogo podataka o narodnosnom pitanju i Seton-Watson se vratio u Škotsku s namjerom da kod kuće studira povijesnu i političku literaturu i da na proljeće dođe ponovo u Ugarsku. Počeo je već u jesen 1906. godine pisati članke u nedjeljnom listu *Spectator* o političkom položaju u Mađarskoj i isticao neophodnost pomirenja između Mađara i drugih narodnosti. Taj je članak preveo i objavio jedan rumunjski list u Aradu, zbog čega su ga vlasti novčano kaznile.

Čitav svibanj i prvu polovicu lipnja 1907. godine Seton-Watson je proveo u Slovačkoj. Bio je snabdjeven brojnim preporukama Štefaneka, pa je mogao slobodno govoriti s predstavnicima raznih političkih grupa i posjetiti niz slovačkih gradova i kulturnih središta. Drugu polovicu lipnja proveo je u Budimpešti. Vidio je ponovo profesora Langa i njegove prijatelje, a govorio je i s nekim visokim mađarskim sudskim činovnicima. Oni su ga primili ljubazno, ali ono što je čuo od njih više je pridonijelo tome da se kod njega stvori krajnje nepovoljan dojam o mađarskom političkom životu nego najoštrije kritike slovačkih nacionalista. U Budimpešti je govorio i s mađarskim opozicionarima, s bivšim ministrom Kristoffyjem i s urednicima *Népszava*. U isto vrijeme upoznao se s glavnim predstavnicima Rumunja i Slovaka u Budimpeštanskom parlamentu — s Alexandrom Vaidom Voevodom, Aurelom Vladom i Milanom Hodžom — ali nema dokaza da je došao u dodir s predstavnicima Srba. Vratio se u Beč, gdje je vidio Rennera i upoznao se s profesorom Tomašom Masarykom. Otputovao je zatim u Škotsku, gdje je radio u toku ljeta i jeseni na velikoj knjizi o nacionalnom pitanju u Ugarskoj. Napisao je više članaka i vodio polemiku u *Spectatoru* s mađarskim grofom Moritzem Eszterházyjem koji je pokušao da brani službenu mađarsku politiku prema Slovacima. Grofovi argumenti nisu bili vrlo uvjerljivi, a pokazao je čak i nepoznavanje nekih važnih činjenica. Međutim to nije spriječilo bivšeg mađarskog predsjednika vlade Kalmana Szélla da čestita Eszterházyju na svečanoj večeri Ustavne stranke, u prosincu, zbog njegove uspješne obrane mađarskih interesa u pismima *Spectatoru*. Baš u to vrijeme odigrali su se tragični događaji u slovačkom selu Černovi, gdje su mađarski žandari pucali na gomilu seljaka i poginuo je veći broj ljudi. Ti su događaji više nego ikad prije privukli pažnju evropske štampe na Slovačku.

Seton-Watson ponovo je došao u Beč u veljači 1908. Radio je dalje u bibliotekama na svojoj knjizi. U to se vrijeme počeo podrobnije zanimati za Južne Slavene u Monarhiji. Upoznao se s Franom Supilom, u kući Wickhama Steeda, bečkog dopisnika londonskog *Timesa*. U svibnju 1908. pošao je na kratko putovanje u Zagreb i u Beograd. U Zagrebu je ostao pet dana. Njegov dnevnik sadržava samo prezimena ličnosti s kojima je razgovarao: Krešić, profesor Kršnjavi, Šišić, Radić, Lorković, nadbiskup Bauer, Klaić i Kraus.³ Ima nekoliko riječi komentara: Razgovor s Radićem bio je osobito interesantan. Lorković je na njega ostavio sličan dojam kao slovački prvaci koje je prije upoznao — da je mlad, samouvjeren, čovjek koji se podigao svojim radom (self-made man). U Beogradu je bila strašna vrućina, a grad mu se nije mnogo sviđao, ali je bio na prijatnom izletu u Smederevu. Jedino srpsko ime u dnevniku je pjesnik Jovan Dučić. Vratio se u srpnju u Škotsku, a njegova knjiga je izašla iste godine pod naslovom *Racial problems in Hungary*. Obradio je, uglavnom, slovačko pitanje, ali je posvetio mnogo mjesta i Rumunjima, a ukratko je spomenuo ugarske Srbe.

U prosincu 1908. Seton-Watson se vratio na dva mjeseca u Beč. Tada je već bio dobro poznat kao protivnik politike mađarizacije, ali to mu je najprije samo povećalo ugled kod bečkih znanaca. Za to je vrijeme uspostavio srdačne veze s velikoaustrijskim krugovima, pristalicama *Gross-österreich*. Bio je u dobrim odnosima s Friedrichom Funderom, urednikom *Reichsposta*. Objavio je članak u *Österreichische Rundschau*, čiji je glavni urednik bio Baron von Chlumecky koji je kasnije stekao loš glas na Friedjungovom procesu. Četrnaestog siječnja 1909. Seton-Watson je održao predavanje o mađarskom pitanju pred bečkim »Historikerkreis«, a predsjednik sjednice je bio Heinrich Friedjung. Tada je vjerovao da je najbolje rješenje za potlačene narode Ugarske jačanje centralne vlasti Monarhije. Smatrao je da Slovaci i Rumunji neće naći pravdu u Pešti nego u Beču. S tim gledištima krenuo je na početku veljače 1909. godine za Jadran. U Rijeci nije našao Supila jer je već prije bio otputovao. Seton-Watson je išao dalje u Dubrovnik, gdje je ostao dva mjeseca. To je bilo za njega razdoblje razočaranja i nezadovoljstva. Imao je preporuke iz Beča za austrijske činovnike, a kad je pokušao da uspostavi dodir s Dubrovčanima naišao je na hladnoću i nepovjerenje. Spasilo ga je pismo što je primio od jednog dalmatinskog novinara koji je radio u Americi, znao engleski a čitao je njegovu knjigu o Mađarskoj. Zvao se Ivan Lupis. Na njegov poziv Seton-Watson ga je posjetio u Korčuli, upoznao se s njegovim prijateljima i bio vrlo srdačno primljen. Lupis ga je predstavio Josipu Smodlaku. Ta dvojica, zajedno s Franom Supilom, bili su Seton-Watsonovi prvi jugoslavenski prijatelji i izvori najboljih informacija u Dalmaciji za narednih pet godina do početka prvog svjetskog rata. U travnju je proveo nekoliko dana u Crnoj Gori. Razgovarao je s Lazarom Tomanovićem, predsjednikom crnogorske vlade, koji je odlučno odbio svaku ideju trizalizma kao rješenje pitanja Južnih Slavena u Monarhiji. Govorio je vrlo

³ Milan Krešić, dugogodišnji tajnik Zagrebačke trgovačko-obrtničke komore; Izidor Kršnjavi, povjesničar umjetnosti i sveučilišni profesor; Ferdo Šišić, povjesničar i sveučilišni profesor; Radić, vjerojatno Stjepan; Ivan Lorković, prvak Napredne stranke; Ante Bauer, zagrebački nadbiskup; Vjekoslav Klaić, povjesničar i sveučilišni profesor; Armin Kraus, obrtni nadzornik.

oštro: »Austrija je učinila Srbima više zla za posljednjih trideset godina nego Turci za četiri stoljeća.«⁴ Nije htio razlikovati Austriju od Mađarske. Izrazio se nadmeno o Hrvatima, kao o zaostalom narodu, obeshrabrenom klerikalizmom. Tvrdio je da se dalmatinski Slaveni osjećaju većinom Srbima. Ti su pogledi Seton-Watsonu, kao Austrofilu, bili sasvim neprihvatljivi, ali kad je potkraj svibnja otišao u Zagreb i bio svjedok veleizdajničkog procesa, morao je priznati da ima dosta truleža i u Austriji. Pisao je Steedu iz Zagreba 24. svibnja da ne odobrava govor T. G. Masaryka o veleizdajničkom procesu u Reichsratu ni po tonu ni po sadržaju, ali »moram iskreno kazati da mi suci ostavljaju utisak kao da su ih skupili iz neke *Verbrecherkolonie*«. ⁵ U toku toga tjedna imao je u Zagrebu više razgovora s Kršnjavim i s Milom Starčevićem. ⁶ Otputovao je preko Beča u Rumunjsku, Erdelj i Slovačku, a vratio se u Škotsku potkraj srpnja. U listopadu je izašla u Beču njegova brošura *Absolutismus in Kroatien* koja je pružila priliku za razmjenu pisama i javnu polemiku između njega i Kršnjavog (u *Österreichische Rundschau* i *Agramer Tagblattu*). U prosincu 1909. vratio se u Beč i prisustvovao procesu protiv Friedjunga. Objavio je opširno pismo o procesu 1. siječnja 1910. u *Spectatoru*. To pismo i niz narednih publikacija stajali su ga simpatija samog Friedjunga i većine pristalica *Grossösterreicha*, ali je s Funderom, čija mu se uloga činila poštenom i ispravnom, ostao u dobrim odnosima,

Od polovice siječnja do kraja travnja 1910. bio je u Dalmaciji, uglavnom u Splitu, gdje se često sastajao sa Smodlakom i njegovim prijateljima. Pretpostavljam da se u to vrijeme upoznao s Trumbićem, ali nisam našao dokaza o tome. U svibnju je došao prvi put u Hercegovinu i Bosnu. U Mostaru je razgovarao s urednikom *Srpske Riječi*, Jeftom Dedijerom, koji je zastupao krajnje antihabsburško gledište. Rekao je da srpsko stanovništvo nema više nikakvog povjerenja u Monarhiju, da su sve njegove nade u Beogradu. Nadalje da lično računa na evropski rat, naročito zbog anglo-njemačkog suparništva. Branio je politiku srpske vlade, tvrdio da se korupcija u Srbiji znatno smanjila a vojska mnogo poboljšala. U Sarajevu je Seton-Watson razgovarao s poglavarom Bosne i Hercegovine, generalom Marijanom Varešaninom i s nekoliko visokih činovnika, za koje je imao preporuke od svojih bečkih prijatelja. Posjetio je nadbiskupa dra Josipa Stadlera a govorio je i s najvažnijim hrvatskim političarom drom Nikolom Mandićem. Iz Sarajeva je otputovao u Zagreb. Govorio je s Kršnjavim, s kojim je ostao u dobrim odnosima unatoč javnoj polemici; s Lorkovićem, koji se izrazio protiv federalizma i trijalizma a za *Grossösterreich*; i s Franom Supilom. Iz Zagreba je otputovao u Beč, otkuda je otišao 1. srpnja u Skalice, na granici između Slovačke i Moravske, da promatra mađarske izbore u jednom slovačkom izbornom okrugu. Potkraj srpnja vratio se u Škotsku. Zimi i naredne godine radio je na dvije knjige — jednoj kraćoj o izbornim zloupotrebama u Mađarskoj

⁴ "Austria has done more harm and evil to the Serb race in the last thirty years than the Turks in four hundred years."

⁵ "I can honestly say that the judges give me one impression of having been collected from a *Verbrecherkolonie*."

⁶ Dr Mile Starčević, prvak Starčevićeve stranke prava koji je god. 1908. napustio Frančkovu stranku.

(*Corruption and Reform in Hungary*) i na drugoj velikoj o Južnim Slavenima (*The South Slav Question*). Obadvije su izašle 1911. godine. Te godine Seton-Watson nije putovao u inozemstvo dijelom zbog zauzetosti književnim radom a dijelom zbog ličnih razloga: oženio se potkraj srpnja. Vratio se tek u siječnju 1912. u Austriju.

Htio bih sad ukratko sumirati i objasniti razvoj njegovih ideja o jugoslavenskom pitanju za ovih šest godina: 1906—1912.

Kad je počeo ozbiljno proučavati to pitanje na licu mjesta, prilično su ga brzo uvjerali argumenti pristalica hrvatsko-srpske solidarnosti. Ali on je razlikovao interese srpskog naroda i države Srbije. Ne vjerujem da je ikad davao prednost Hrvatima nad Srbima. Bio je od početka pristupačan ličnostima i idejama i jednih i drugih. Ali je gledao s velikim nepovjerenjem na srpsku državu. Stoga je postao pristalica politike trijalizma. Tražio je rješenje koje bi omogućilo ujedinjenje Južnih Slavena i došao je do zaključka da se to može postići samo u okviru Monarhije. Njegov je stav bio ovaj: kad bi vladari Monarhije uspjeli ujediniti u jednu teritorijalnu jedinicu sve hrvatske i srpske zemlje — Hrvatsku, Dalmaciju, Bosnu-Hercegovinu i Vojvodinu —, kad bi mogli njihovom stanovništvu osigurati materijalni i kulturni napredak, onda bi ta jugoslavenska zemlja imala tako neodoljivu privlačnu snagu da bi Kraljevina Srbija morala da se nekako pridruži, a možda i da uđe u Monarhiju. Razumio je da se takva perspektiva nimalo ne bi svidjela vladarima Srbije. Ali njegovo nepovjerenje prema Srbiji bilo je uvelike tipična reakcija Britanaca na događaje od 29. svibnja 1903. U odbijanju suradnje srbijanskih političara s Monarhijom, i onih srpskih političara iz Monarhije koji su sve svoje nade usmjerili prema Beogradu, vidio je očajnu odlučnost jednoga trulog režima da brani svoj opstanak.

Evo dva primjera iz njegove lične prepiske. U listopadu 1909. pisao je Lupisu: »Slažem se potpuno s idejom hrvatsko-srpskog jedinstva, ali sam uvjeren da se ono može ostvariti samo unutar granica Austro-Ugarske Monarhije, a da njegovo ostvarenje izvan tih granica ne bi bilo poželjno ni u interesu Hrvata i Srba ni Austrije ni Evrope uopće. Protiv jedine alternative — ujedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom — postoje po mojem mišljenju dvije goleme zapreke.«⁷ Prva je bila da bi se to rješenje postiglo samo općim evropskim ratom. »U tome su se slagali sa mnom svi crnogorski političari s kojima sam govorio: razišli smo se samo u tome što su oni evropski rat smatrali poželjnim.«⁸ Drugi je prigovor bio da bi to rješenje značilo pobjedu Srbije. »Sadašnji režim u Srbiji meni se čini potpuno pokvarenim i nesposobnim, još gorim od mađarskog, a tragedija od 1903. godine kao simptom duboke izopačenosti vladajućih klasa. Ja bih žalio ujedinjenje drugih južnoslavenskih država sa Srbijom

⁷ "Needles to say, I sympathise strongly with the idea of Croato-Servian Unity, but I am convinced that it can only be realised within the bounds of the Habsburg Monarchy, and that its realisation outside those bounds would be desirable neither in the interests of the Croats and Serbs, nor in those of Austria and of Europe as a whole. The sole alternative — union with Servia and Montenegro, has in my opinion two enormous drawbacks."

⁸ "In this view all the Montenegrin politicians with whom I spoke concurred; they only differed from me in regarding this war as desirable."

kao korak unazad, ne unaprijed.«⁹ Treba upozoriti na njegova dva razloga: pokvarenost srbijanskoga vladajućeg sloja i bojazan od evropskog rata. Kad bi se uvjerio da se režim u Srbiji radikalno promijenio nabolje, i kad bi ipak izbio evropski rat, iščezli bi njegovi prigovori ujedinjenju izvan Monarhije. A pet godina kasnije dogodilo se i jedno i drugo.

Drugi primjer uzimam iz prepiske s Kršnjavim. Piše mu 30. studenog 1909. u vezi s njegovim člankom u *Österreichische Rundschau*: »Eine Eroberung dieser zwei Länder (Srbije i Crne Gore od Austrije) wäre meiner Ansicht nach verhängnisvoll und würde den Trialismus unmöglich machen. Nur glaube ich — mit Recht oder Unrecht — dass ein trialistischer Staat eine so starke Attraktionskraft auf Serbien wenigstens ausüben würde, dass es gezwungen sein würde, freiwillig in die Monarchie hereinzukommen.« Kršnjavi u odgovoru od 15. prosinca piše između ostalog: »Ihre Idee, dass Serbien sich freiwillig den habsburgischen Monarchie anschliessen wird, dass es freiwillig, angelockt vom Trialismus, seine Unabhängigkeit aufgeben wird, erscheint mir so unwahrscheinlich, dass ich geneigt bin, nicht zu glauben, es sei Ihnen, sehr geehrter Herr, erst damit. Nennen Sie mir in der Geschichte einen unabhängigen Staat, der freiwillig seine *Freiheit* aufgegeben hat, um in einem benachbarten Staatswesen unterzugehen.« Kršnjavi dalje piše: »Was ich Ihnen nicht öffentlich sagen wollte, das will ich Ihnen, ohne jeden bitteren Beigeschmack, im Vertrauen auf Ihre Güte aufrichtig privatim sagen. Ich glaube nicht an die Aufrichtigkeit ihrer österreichfreundlichen Gesinnung. Ich halte dafür, dass Sie mit machiavellistischem Öhle, wenn auch nur wenig aber doch gefüllt sind und glaube, dass Ihre Begeisterung für Österreich nur ein Schirm ist, hinter dem sich etwas anderes birgt. Die Ursache dieser meiner Annahme liegt darin, dass Sie die offenen Feinde der habsburgischen Monarchie, die Serben und Fiumaner Resolutionisten so hitzig verteidigen, und uns, die wir das Zusammengehörigkeitsgefühl mit den anderen Ländern der Monarchie hegen und pflegen, so wütend angreifen. Kroatisch und Habsburgisch, serbisch und anti-Habsburgisch das sind zusammengehörige Begriffe. Sie sind viel zu gescheit, um das nicht einzusehen, wenn Sie also habsburgisch reden und serbisch tun, so kann das nur dadurch erklärt werden, dass Sie reden, um zu verstecken was Sie denken.« Poslije šezdeset godina uvjerenje Seton-Watsona o mogućnosti ujedinjenja Hrvata i Srba unutar Monarhije može se činiti kao utopijska iluzija. Međutim, on je tada čvrsto vjerovao u tu mogućnost. Objašnjenje Kršnjavog, da Seton-Watson ide za nekim tajnim političkim ciljevima, lako je razumljivo, ali ne odgovara istini. Ali se moramo pitati zašto je to vjerovao, odakle mu je došla ta nada? To se može djelomično pripisati utjecaju njegovih austrijskih prijatelja, ali nakon veleizdajničkog procesa, a naročito nakon Friedjungovog procesa, taj se utjecaj brzo umanjio, ili bolje rečeno promijenio. Njegovi odnosi s Chlumeckim i Friedjungom bili su manje-više prekinuti, a s Funderom nije bio u čestom dodiru. Od Austrijanaca su sad najviše utjecali na njega Joseph Redlich, Joseph Baern-

⁹ "Rightly or wrongly, I regard the present regime in Serbia as thoroughly corrupt and inefficient — worse even than the Hungarian — and the tragedy of 1903 seems to me only symptomatic of the depravity of the governing classes. I would therefore deprecate the union of the other South Slav states with Serbia, as a step backwards instead of forwards."

reither i neki visoki činovnici liberalnih pogleda koji su dosta hladno gledali na pristalice *Grossösterreicha*. Ali oni koji su kod njega još uvijek podržavali velikoaustrijske ideje, bili su predstavnici narodnosti u Ugarskoj, a naročito rumunjski prvak Vaida-Voevod, Slovak Milan Hodža, i Edmund Steinacker, vođa njemačke manjine u Ugarskoj. Za njih sve neprijatelj nije bila vlada u Beču nego ona u Budimpešti. Oni su svoje nade polagali u prijestolonasljednika Franju Ferdinanda. Seton-Watson nije nikad bio u neposrednom dodiru s kancelarijom pukovnika Broscha, prijestolonasljednikova adutanta, ali Hodža, koji je pismom preporučio njegove knjige Broschu, govorio mu je srdačno o Broschu. Još u prvoj polovici 1914. godine Hodžin bliski prijatelj, Slovak Kornel Stodola, koji je boravio neprekidno u Beču i bio u vezi s Broschovim nasljednikom, pukovnikom Bardolffom, pisao je oduševljeno Seton-Watsonu o mogućnostima koje bi nastale kad bi Franjo Ferdinand došao na prijestolje. Ne treba zaboraviti da je Seton-Watson najprije doživio nedostatke i nepravde Monarhije baš u Ugarskoj, a da su prvi njegovi prijatelji, žrtve tih nepravda i borbeni članovi nacionalnih pokreta za slobodu, bili Slovaci i Rumunji: tek se tri godine kasnije upoznao s Hrvatima i Srbima. On je tada usvojio jugoslavensku ideju s isto tolikom toplinom kao što je prije usvojio slovačku i rumunjsku, ali nije mogao radi svojih novih hrvatskih i srpskih prijatelja zaboraviti Slovake i Rumunje. Teško mu je bilo pretpostaviti da bi se mogli zadovoljiti Rumunji, a kamoli Slovaci, drugačije nego unutar Monarhije. Zato je sebi postavio kao jedini poželjni cilj reorganizaciju i ojačanje Monarhije tako da bi se svim narodima osigurala nacionalna ravnopravnost i mogućnost socijalnog napretka.

U siječnju 1912. Seton-Watson je putovao sa ženom preko Berlina, Dresdena, Praga i Moravske u Beč. Ostali su mjesec dana, zatim drugu polovicu veljače proveli u Dalmaciji, a cio ožujak, osim tri dana u Zagrebu, ponovo su bili u Beču. U njegovu čast priređeni su banketi u Splitu 18. i u Dubrovniku 24. veljače i posljednji je poslužio kao prilika za javne izraze slavenske solidarnosti. U službenom izvještaju Bezirkshauptmannschafta u Dubrovniku Namjesništvu u Zadru stoji: »Pošto se je bilo bojati demonstracija proti Mađarima, zabranio sam obhod okolo grada, te sam u svrhu uzdržanja javnog reda i mira koncentrirao 12 oružnika«, i dalje: »za večere bilo je samo malo ovacija i to najviše od mladárije.« Sudeći po dokumentima u *Public Record Office*, britanski diplomati nisu dobro gledali na taj događaj. Britanski vicekonzul u Dubrovniku Shadwell, koji je poznao Setona-Watsona već dugo godina jer su bili đaci iste škole, pisao je poslaniku Sir Fairfax Cartwrightu u Beču: »Posjeta g. Seton-Watsona Dubrovniku izazvala je napadnu provalu oduševljenja a imala je kao posljedicu da ogłosi i da cementira one prijateljske odnose koji su iznenada nastali među raznim slavenskim strankama. Pošto Vam je već poznato da sam bio prisutan na banketu, trebalo bi možda da obavijestim Vašu Ekselenciju da sam se naravno držao potpuno po strani od tih svečanosti... G. Seton-Watson mi je rekao da je imao namjeru napraviti miran izlet sa ženom u Dalmaciju, a da se osjećao vrlo neugodno u položaju u kojem se nalazio. Kad sam saznao da namjerava odmah otputovati u Zagreb, odvrćao sam ga od toga, jer ima razloga za bojazan da sada u tom gradu ne bi bile nemoguće demonstracije, koje bi mogle imati

žalosne posljedice.«¹⁰ Poslanik je odgovorio 28. veljače iz Beča: »Odobravam Vaš postupak što ste odvrćali onog gospodina od toga da posjeti Zagreb u sadašnje vrijeme.«¹¹ Seton-Watson se vratio u Beč, a 7. ožujka je pozvan sa ženom na ručak u britansko poslanstvo. Bio je tada prvi put u poslanstvu. Sir Fairfax je pozvao francuskog poslanika i Wickhama Steeda. Seton-Watsonova supruga je zabilježila u svojem dnevniku: »Bilo je manje formalno i strašno nego što sam očekivala, ali on (Cartwright) je veoma čudnovat nepomičan čovjek a izgleda vrlo bolestan. Seton je uspio prilično dobro, a ohrabрили su ga da se raspriča.«¹² Narednog dana Seton-Watson je priredio formalnu večeru u restoranu Riedhof za neke austrijske i jugoslavenske prijatelje. Prisustvovali su bečki profesori Redlich i Brockhausen, dr Pistor, dr Steinacker a od Dalmatinaca gg. Smodlaka, Melko Čingrija, Tresić-Pavičić i Biankini. U političkom dnevniku Redlicha, *Schicksalsjahre Österreichs*, nema spomena o 8. ožujku. Od 20. do 22. ožujka Seton-Watson i supruga su bili u Zagrebu, ali nemam podataka o njegovim razgovorima. Potkraj mjeseca vratili su se iz Beča u London. Seton-Watson je pažljivo pratio novosti iz Srednje Evrope, a naročito događaje iz balkanskog rata koji je izbio u listopadu.

Za to se vrijeme počelo mijenjati njegovo gledište o Srbiji. Sve je više morao priznavati da država, čija se vojska tako uspješno bori protiv Turaka, ne može biti onako trula kao što je prije mislio. Ne samo vojna komanda, nego i civilno vodstvo i državni aparat uopće morali su biti sposobniji i zdraviji nego što mu se činilo dotada. Uz to, za vrijeme dalmatinskog putovanja prošloga proljeća postao je svjestan sve većeg radikalizma hrvatske i srpske omladine i sve nestrpljivije želje za ujedinjenjem Južnih Slavena. Zato je odlučio da posjeti Srbiju. Proveo je veljaču i prvu polovicu ožujka 1913. u Italiji, gdje je radio na novom i opširnijem njemačkom izdanju knjige *South Slav Question*, a potkraj ožujka došao je sa svojom suprugom na Jadran. Proveli su dva dana sa Supilom na Rijeci, dva tjedna u Dubrovniku, nekoliko dana u Crnoj Gori i ponovo jedan dan sa Supilom u Rijeci, odakle su otišli u Zagreb. Seton-Watsonova supruga pisala je u pismu majci da ju je suprug predstavio Stjepanu Radiću — lavini u ljudskom obliku.¹³ Govorio je duže vrijeme s Antunom i Stjepanom Radićem, Dušanom Popovićem i Sveto-

¹⁰ Britanski vicekonzul u Dubrovniku, Lucas Shadwell Siru Fairfaxu Cartwrightu, britanskom ambasadoru u Beču. 26. II 1912. (Public Record Office F. O. 120, Vol. 900). "The visit of Mr Seton-Watson to Ragusa has called forth a remarkable outburst of enthusiasm and has had the effect of advertising and cementing the friendly relations which have suddenly sprung up between the different Slav parties . . . As it has already been reported that I was present at the banquet, I should perhaps inform Your Excellency that I naturally disassociated myself entirely from these celebrations . . . Mr Seton-Watson said to me that he had intended to make a quiet trip in Dalmatia with his wife, and that he was most uncomfortable in the position in which he found himself. As I ascertained that he proposed to pay an immediate visit to Agram, I dissuaded him, as there is reason to fear that demonstrations with regrettable consequences are not impossible in that town at present."

¹¹ "I approve the action which you took in dissuading that gentleman from visiting Agram at the present moment."

¹² "It was less formal and frightening than I had expected, but he (Cartwright S. W.) is a very curious immobile person and looks very ill. Seton got on pretty well, and was encouraged to spout."

¹³ "... an avalanche in human form . . ."

zarom Pribičevićem. Dne 27. ožujka su stigli u Beograd. Posjedujem na žalost vrlo malo podataka o razgovorima koje je tamo vodio. Ali taj put, suprotno prvoj posjeti 1908. godine, bio je dobro primljen. Imao je dobrih preporuka od Antonijevića, člana srpskog poslanstva u Beču, s kim se, čini se, sprijateljio još prije. On ga je preporučio Stojanu Protiću, koji mu je nabavio dozvolu za putovanje zajedno sa ženom kroz ratnu zonu u Makedoniji u pratnji dvaju srpskih diplomata, Mihajlovića i Milojevića i žene člana srpskog poslanstva u Londonu Gruića, rođene Amerikanke. Uz to, za vrijeme boravka u Beogradu, Seton-Watson je razgovarao s Nikolom Pašićem, Protićem i Lazarom Pačuom. Od Antonijevića je imao preporuku za Slobodana Jovanovića i posredstvom njega se upoznao s Jovanom Cvijićem. Proveli su čitav svibanj u Makedoniji. Bili su u Skoplju, Prizrenu, Prištini, Kumanovu, Velesu, Prilepu, Bitolju, Ohridu, i na povratku ponovo u Skoplju i Beogradu. Vojne vlasti su ih lijepo primile, a Seton-Watson je imao više razgovora s civilnim vlastima, s predstavnicima Bugara, s rumunjskim konzulom i nekim engleskim građanima. Bili su tri dana u Solunu, gdje je Seton-Watson razgovarao s Venizelosom. Poslije povratka u Beograd, otputovali su na tjedan dana u Sofiju i na deset dana u Rumunjsku, otkuda su se vratili preko Beča i Praga u London. Joseph Redlich je zabilježio u svojem dnevniku *Schicksalsjahre Oesterreichs* na 28. lipnja »Gestern Abend Graf Lützow, Baernreither, Seton-Watson mit Frau, und Patzauer bei mir zum Souper. Seton-Watsons sind durch ganz Mazedonien, Kossovo, Serbien gereist, sind 'serbischer' als je.«¹⁴ Baernreither piše o istoj prilici u svojem dnevniku: »Seton-Watson erzählte mir, dass die Südslawen nur noch auf eines warten: auf den Thronfolger. Bis dahin sähen sie ihren Zustand als baby-lonische Gefangenschaft an, die sie aber nur bis zu diesem Zeitpunkt tragen werden, *dies certus, incertus quando*. Er urteilt manchmal einseitig, aber er hat viele Verbindungen und ich traue ihm ein richtiges Urteil zu . . . Er ist ein schroffer Gegner der Ungarn, scheint aber immer noch an eine Lösung der südslawischen Frage unter österreichischer Führung zu glauben.«¹⁵ Obojica su imali pravo. Seton-Watson je sada postao oduševljen pobornik Srbije, ali se još uvijek nadao da će biti moguće reformirati Monarhiju kad Franjo Ferdinand dođe na prijestolje. Jasno je da se više nije mogao nadati da bi Srbija ušla u Monarhiju, ali je vjerovao da će ipak nekako Monarhija i Srbija uspjeti da se pomire i da mirno surađuju.

Seton-Watson je sada imao novi plan rada. Htio je izdavati međunarodni časopis koji bi se zvao *European Review*, a posvetio bi se naročito problemima malih naroda i narodnih pokreta. Htio je da prima priloge iz svih mogućih evropskih zemalja i velik broj znanstvenih radnika i pisaca obećao mu je suradnju. Najaktivniji su bili profesori T. G. Masaryk u Pragu i Oszkar Jaszi u Budimpešti. Od Jugoslavena je računao na Dučića, Skerlića, Cvijića, Šišića, Vojnovića, Smodlaku i druge. U toku zime pregovarao je s izdavačem, a putovao je mjesec dana, od polovine svibnja do polovine lipnja 1914, po Srednjoj Evropi da uredi neke pojedinosti. Sve je bilo spremno da časopis počne izlaziti u studenom. Taj put nije navratio

¹⁴ J. Redlich, *Schicksalsjahre Oesterreichs*, Graz—Köln 1953, Bd. I, 203.

¹⁵ Joseph Baernreither, *Fragmente eines politischen Tagebuches*, Berlin 1928, 253.

u jugoslavenske zemlje, nego u Prag, Beč, Budimpeštu, Krakov i Lavov, gdje je govorio i s Poljacima i s Ukrajincima. Navest ću neke rečenice iz pisma, poslanog iz Budimpešte 1. srpnja, koje se ne odnose na jugoslavensko pitanje ali mogu da osvijetle Seton-Watsonov opći stav. Piše o svojem razgovoru u Beču s drom Kramaržem. Nadao se da će Kramarž lično surađivati u časopisu, a da će nagovoriti i neke od svojih ruskih prijatelja da u njemu objave članke. Piše svojoj supruzi: »On nije ostavio sumnje da bih mogao pridobiti njega i pristalice službene, a većim dijelom i neslužbene Rusije, ako bih se prema ukrajinskom pitanju ponašao s potpunim *Totschweigen*, a finsko pitanje ispustio kao vrući krumpir. Dafür bin ich nicht zu haben... Za mene bi podržavanje Slovaka i Rumunja, a ignoriranje Ukrajinaca i Finaca, značilo da bih morao odbaciti svoj program i svoje principe od samog početka... Ruski i mađarski službeni stav prema narodnosnom pitanju su istovetni i oba predstavljaju ozbiljnu opasnost za Evropu.«¹⁶

Seton-Watson se vratio preko Berlina u Škotsku 20. lipnja. Osam dana kasnije primio je telegram od svoga slovačkog prijatelja Kornela Stodola iz Beča o ubojstvu prijestolonasljednika Franje Ferdinanda. Prva mu je reakcija bila žestoko razočaranje zbog smrti čovjeka od koga je toliko dobra očekivao. Istog dana pisao je u tom smislu Funderu: »Ich kann ohne Übertreibung behaupten, dass sein Tod — und erst recht die Umstände seines Todes — alle meine teuersten Hoffnungen vernichten, und dass ich zum ersten Male in meinem Leben der Zukunft mit Verzweiflung entgegensehe. Dass dieses tausendmal verfluchte Verbrechen eine ruhige und glückliche Lösung der südslawischen Frage unendlich erschwert, und das ohnehin schlechte Verhältnis der Monarchie zu Serbien noch mehr verderben wird, dass darunter meine südslawischen Freunde wohl am meisten zu leiden haben werden — all das steigert noch zehnfach meine Trauer.« Slično se izrazio i 21. srpnja u pismu gđi Gruić, Amerikanki, ženi srpskog diplomata, u kojem se ponovo vraća na svoje povjerenje u prijestolonasljednika, pa piše: »Na žalost, ti triput prokleti mladi glupani, koji su planirali umorstvo, nisu mogli shvatiti sve zapletene političke probleme koji su tu upleteni, a glavnoga protivnika sadašnjeg režima u Monarhiji smatrali su predstavnikom toga samog režima... Habsburška Monarhija je ipak prebrodila još gore bure u prošlosti, što su naši srpski prijatelji suviše skloni da zaborave. Zaboravljaju također da to nije samo austro-srpsko pitanje. Za Južne Slavene postoji sigurna budućnost, iako je sadašnjost mračna za one od njih koji žive u Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj i Makedoniji. Ali ima i drugih naroda — Čeha, Slovaka, Ukrajinaca — za koje se postavlja pitanje života ili smrti. Bojim se da ne bih mogao u jednom pismu da Vam objasnim šta to znači za ugarske Slovake i Rumunje. Kad su neki dan postavili na lijes u Hofburgu vijenac s natpi-

¹⁶ Pismo gđi Seton-Watson, Budapest 24. VI 1914. "He (Kramar, S. W.) made it abundantly clear that the only way in which I could win him and official and most of unofficial Russia was by *Totschweigen* towards the Ukraine Question and dropping the Finns like a hot potato. Dafür bin ich nicht zu haben... For me to support Slovaks and Roumanians, while ignoring Ruthenes and Finns, would be to throw over my programme and principles at the outset... The Russian and Magyar standpoints in racial questions are exactly identical, and both represent a grave danger to Europe."

som 'Našoj izgubljenoj nadi, u vjernoj odanosti', oni nisu pretjerivali, nego su možda potcijenili značenje toga događaja... Što se mene tiče, sklon sam da pretpostavim punu nevinost službenog Beograda i sve dokaze ili dokumente koji navodno pokazuju suprotno čitat ću s najvećim mogućim skepticizmom.«¹⁷ Istoga dana napisao je drugo pismo Funderu u kojem protestira protiv kleveta *Reichsposta* o Srbiji. Nekoliko dana kasnije piše Redlichu: »Usprkos mom gnjevu i užasu zbog ubojstva i njegovih posljedica sasvim mi je nemoguće odobriti izazivački ton i čudovišne zahtjeve austrijske diplomatske note i mogu ih samo pripisati konačnoj pobjedi mentaliteta Forgácha, Mandla i Ivana Franka u namjerama Monarhije [...]. Vjerojatno ćete biti suglasni sa mnom u tome da se ona banda, koja se u ovom kritičnom trenutku nametnula starom monarhu, promišljeno odlučila za rat, a i da želi ovaj put uzeti na sebe rizik „glorreich untergehen“, kao što bi bila učinila prošle godine da nije bilo nikoga da je obuzda.«¹⁸ Kratko vrijeme zatim izbio je evropski rat. Velika je Britanija ušla u rat. Šestog kolovoza pisao je svojoj supruzi (ona je ostala u Škotskoj a on je došao u London): »Rješenja koja sam dugo godina predlagao (Južni Slaveni, Mađari) umrla su prirodnom — ili bolje rečeno, najneprirodnijom — smrću prekjucer u ponoć. Od danas nadalje velika srpska država je neminovna, a *mi* je moramo stvoriti. Dalmacija, Bosna, Hrvatska, Istra moraju biti ujedinjene sa Srbijom.«¹⁹ Seton-Watsonu je tada bilo trideset i pet godina. Nije mogao da služi u aktivnoj vojsci uslijed teške bolesti (reumatička groznica) od koje je obolio prije četrnaest godina. Ponudio je svoje usluge ministarstvu vanjskih poslova, besplatno za trajanja rata, kao stručnjak za austro-ugarska i balkanska pitanja. Ministarstvo nije primilo ponudu, ali ga je prilično

¹⁷ Pismo gdji Gruić, 21. VII 1914. "Unfortunately the thrice-accused young fools who planned the murder were incapable of realizing all the complicated issues involved, and mistook the foremost opponent of the present political system in the Monarchy for that system itself!... However, the Habsburg Monarchy has weathered worse storms — a thing which our Servian friends are too apt to forget. Another thing which they forget is that this is not a mere Austro-Servian question. For the Southern Slavs there is a certain future, however gloomy the present may be for those of them who live in Bosnia, Dalmatia, Croatia and — Macedonia. But there are other races, like Czechs, Slovaks, Ruthenes, for whom it is a matter of life and death. Merely by letter I don't think I could hope to make you realize what this means for the Slovaks and Roumanians of Hungary. When they placed on the coffin in the Hofburg the other day their wreath with the words. "To our lost hope, in loyal devotion", they were not exaggerating, but if anything understating the facts... So far as I am concerned, I am predisposed to assume the complete innocence of official Belgrade, and I shall certainly read any evidence or *documents* to the contrary with the greatest possible scepticism."

¹⁸ Pismo profesoru Redlichu, 28. VII 1914. "Despite my fury and horror at the murder and its consequences, I find it utterly impossible to approve the provocative tone and monstrous demands of the Austrian Note and can only ascribe it to a final victory of the Forgach-Mandl-Ivo Frank type of mind in the counsels of the Monarchy... I expect that you will agree that the gang who are forcing the old man's hand at this critical moment deliberately want war and mean to take the risk this time of "glorreich untergehen", as they would have done last year if there had been none to restrain them."

¹⁹ Pismo gdji Seton-Watson, 6. VIII 1914. "The solutions I have advocated for years — South Slav, Hungarian — died a natural, or rather, most unnatural death at midnight before last. From now onward a Great Servian State is inevitable; and *we* must create it... Dalmatia, Bosnia, Croatia, Istria must be united to Servia."

često pitalo za savjet. Do toga vremena on nije nikada bio u Foreign Officeu. Osim nekoliko poziva na ručak u poslanstvu u Beču i u poslanstvu u Beogradu i u Sofiji nije imao nikakvih veza s diplomatskom službom. Sada je uspostavio dobre odnose s nekim činovnicima Foreign Officea, prije svega s Georgeom Clerkom i Haroldom Nicolsonom, čiji je otac Sir Arthur Nicolson bio ministrov pomoćnik. Imao je jednu od glavnih uloga u stvaranju fonda za pomoć Srbiji (Serbian Relief Fund) koji je počeo raditi već potkraj rujna 1914. Fond je čitavo vrijeme rata slao lijekove, odjeću, pokrivače itd., a uređio je da u Srbiju odu i brojne ekipe liječnika i bolničarki. Fond je financiran ličnim doprinosima pojedinih građana Britanije i zemalja Britanske Imperije, naročito Australije i Novog Zelanda. U siječnju i veljači 1915. Seton-Watson je otputovao u Srbiju i Rumunjsku, zajedno sa svojim prijateljem, čuvenim historičarem Trevelyanom. Cilj putovanja je bio da tamo promatraju rad britanskih bolnica, da se savjetuju sa srpskim zdravstvenim vlastima, da podnesu izvještaj Fondu u Londonu, a isto tako da govore s političkim ličnostima o političkoj i vojnoj situaciji. Nije to bila službena britanska misija, ali su prije odlaska razgovarali s ministrom Sirom Edvardom Greyom koji je bio intiman prijatelj Trevelyana. On je odobrio njihov put i zamolio ih da ga izvijeste o svojim iskustvima. Seton-Watson je razgovarao s Pašićem, Jovanom Jovanovićem, Milanom Draškovićem, Ljubomirom Jovanovićem, Vojom Marinkovićem, Jovanom Cvijićem i Slobodanom Jovanovićem, a dvaput ga je primio i regent Aleksandar na poduži razgovor. Kad se u veljači vratio u London, mnogo je pisao za štampu, držao u Londonu i van Londona predavanja o Srbiji i o jugoslavenskom pitanju, a bio je i mnogo zaposlen Fondom za pomoć. Na početku travnja, kad je već bio ponovo u Londonu, saznao je za otkrića Supila u Petrogradu u vezi s predstojećim ugovorom s Italijom, a radio je zajedno sa svojim prijateljima, naročito Wickhamom Steedom i čuvenim arheologom Sirom Arthurom Evansom, da spriječi žrtvovanje jugoslavenskih interesa u korist Italije. Oni su učinili sve moguće: razgovorima u Foreign Officeu i s političkim ličnostima i člancima i pismima redakcijama listova, ali bez uspjeha. U Foreign Officeu postojale su simpatije za jugoslavensku ideju, jer je Supilo za vrijeme razgovora u listopadu i u siječnju ostavio vrlo dobar utisak na Clerkea i samoga Sira Edwarda Greya, ali nitko od njih nije mogao da se odupre argumentima generala, koji su bili uvjereni da će ulazak Italije u rat donijeti opću savezničku pobjedu. Clerk je uređio za Seton-Watsona dulji sastanak s Greyem, koji ga je dobro primio, saslušao njegove argumente, ali inzistirao na prvenstvu strateških faktora. Seton-Watson je bio vrlo nezadovoljan ali je morao primiti te argumente kao uvjerljive. Za vrijeme ljeta bio je vrlo zaposlen s Jugoslavenskim odborom, koji je došao 9. svibnja u London, i s pitanjem odnosa između Srbije i drugih balkanskih država. Kad je postalo jasno da će se Bugarska pridružiti Njemačkoj i Austriji, ipak se nadao da će Grčka pomoći Srbiji, i da će Saveznici uspjeti da joj pomognu da prijede preko Jadrana i kroz Grčku. Najaktivnija je bila grupa Steeda, Seton-Watsona, Evansa i Ronalda Burrowsa, predsjednika Kings Collegea na londonskom univerzitetu i velikog ličnog prijatelja Venizelosa. Seton-Watson i Burrows su otišli k Bonaru Lawu i Robertu Cecilu s prijedlogom da britanska vlada ponudi Grčkoj Cipar, ako pomogne Srbiji. O

tome se diskutiralo u Kabinetu, ali na kraju nije bilo rezultata. Seton-Watson i Burrows učinili su sve što su mogli da bi se što više pomoglo Srbiji povlačenje preko Jadrana i Albanije. U njegovom se arhivu nalazi nacrt memoranduma za Bonara Lawa, Lloyda Georgea i predsjednika vlade Herberta Asquitha o moralnim dužnostima i praktičnim mogućnostima vojne pomoći Srbiji. Sve je ostalo bez rezultata. To je sve ogorčilo Setona-Watsona koji je srpsku tragediju uvelike pripisivao nedostacima britanske politike. Svoje je mišljenje izrazio u polemičnom članku za časopis *English Review* u veljači 1916, pod naslovom *The Failure of Sir Edward Grey*.

Razumije se da su dobri odnosi s Foreign Officeom sada bili pokvareni. On je tamo još uvijek imao prijatelja, ali većina ga je smatrala nepouzdanim čudakom koji šteti odnosima s Italijom i sa Saveznicima. U lipnju 1916. trebao je ići u Rusiju, kao član britanske vojne misije, sa zadatkom da savjetuje savezničke vlasti u pogledu slavenskih i rumunjskih zarobljenika iz austrijske vojske na ruskom frontu, ali je Foreign Office spriječio njegov odlazak, iako ga je tražilo ministarstvo vojske. U toku ljeta zajedno je sa Steedom organizirao osnivanje Udruženja prijatelja Srbije (Serbian Society of Great Britain), koje je počelo svoj javni rad u listopadu. Istog mjeseca je izašao prvi broj časopisa *The New Europe*, koji je Seton-Watson uređivao četiri godine, a sam je pisao veliki dio njegovog sadržaja i financirao ga svojim ličnim sredstvima. *New Europe* se može donekle smatrati ostvarenjem njegova prijašnjeg plana da pokrene međunarodni časopis, posvećen pitanjima malih naroda. Ali se opća politička klima u međuvremenu sasvim promijenila. Časopis je bio organ onih ljudi koji su vjerovali u Evropu koja bi se temeljila na principu nezavisnosti malih naroda. Njihovo se oslobođenje smatralo mogućim, ako Saveznici dobiju rat i ako bude raskomadana Habsburška Monarhija. Imao je suradnika, novinara, profesora i političara iz svih savezničkih i nekih neutralnih zemalja. Naklada nije nikada bila vrlo velika, ali u tim brojčano ograničenim krugovima, koji su se interesirali za pitanja vanjske politike, njegov utjecaj je bio velik, naročito u zemljama engleskog jezika.

U svibnju 1917. Seton-Watson je postao državni činovnik, u Političko-obavještajnom odjeljenju (Political Intelligence Bureau) koje je stajalo pod rukovodstvom ministarstva vojnog, a radilo je za Vojni kabinet. Dužnost mu je bila da priprema redovne izvještaje o političkim događajima u Austro-Ugarskoj. Imao je pravo da piše i dalje za *New Europe*, pod uvjetom da članke ne potpisuje svojim imenom nego jednim *nom de plume*. Izabrao je ime Rubicon, a dva prijatelja, članovi Foreign Officea, potpisivali su se kao Belisarius i Rurik. U ožujku 1918. premješten je u novo ministarstvo propagande, pod rukovodstvom Lorda Northcliffea, vlasnika listova *Times* i *Daily Mail*, a njegov načelnik u odjeljenju za Austro-Ugarsku bio je Steed. Obadvojica su prisustvovala Rimskom kongresu potlačenih naroda Austrije u travnju i oba su imala važnu ulogu u njegovu prethodnom organiziranju. Seton-Watson je ostao u ministarstvu propagande do kraja rata, a proveo je najveći dio zime 1918—1919. u Parizu, gdje nije imao nikakav službeni položaj na Mirovnoj konferenciji, ali je bio u stalnom kontaktu s britanskom i američkom

delegacijom i s predstavnicima Čehoslovačke, Jugoslavije i Rumunjske, a vjerovatno je i utjecao na njih.

Poslije toga kratkog pregleda njegove djelatnosti za vrijeme rata, htio bih nešto detaljnije upozoriti na njegove veze s Jugoslavenima.

Seton-Watson je bio historičar, pisac, novinar i propagandist, ali nije bio po zvanju ni diplomat ni političar. Mnogo je razmišljao o vanjskoj politici i nastojao je da dođe do logičnih zaključaka. Kad je bio uvjeren da je neka politička akcija poželjna, branio ju je svom silom. Nije promatrao političke probleme sa stajališta profesionalnog političara, koji mora ili želi voditi računa o bezbrojnim sitnim materijalnim interesima ili ličnim vezama. Drugim riječima, ponekad mu je nedostajalo realizma. Što se tiče ličnih veza s ljudima, nekad je bio nestrpljiv, ali je uvijek bio obziran u razgovoru, iako je znao vrlo oštro pisati. Umio je odlično da poveže ljude koji su se interesirali za istu stvar, ili koji su mogli toj stvari koristiti. Mislim da je bio glavna pokretna sila unutar grupe koja se zauzela za male narode Austro-Ugarske i Balkana. Ne želim nimalo potcijeniti ulogu Steeda. Ali Steed se, kao urednik za vanjsku politiku lista *Times*, morao baviti širim krugom poslova. Steed je imao brojnije i bolje veze s političkim ličnostima u Francuskoj i Italiji, a vjerojatno i u Engleskoj, nego Seton-Watson, ali nije tako dobro poznao jugoslavensko pitanje ili probleme naroda Ugarske kao Seton-Watson (ali možda je u to vrijeme Steed bolje poznao češko pitanje). Odlično su surađivali, možda zbog toga što su bili sasvim oprečne ličnosti. Steed je bio vanredno obdaren čovjek, ali je bio i vrlo nadmen, zapovjednički raspoložen. To se razabire iz čitanja njegovih uspomena, na primjer, kad opisuje svoj razgovor s Pašićem u listopadu 1918. Ne bih mogao zamisliti da bi se Seton-Watson tako ponašao. A Steed i Seton-Watson su se uzajamno duboko cijenili i ostali su bliski prijatelji do kraja života.

Seton-Watson je za vrijeme rata imao dva cilja: želio je da Saveznici pobijede i da se sklopi mir na temelju načela samoopredjeljenja evropskih naroda. Ako se to načelo primijeni na južne oblasti Austro-Ugarske, morala bi se osnovati velika jugoslavenska država, od Istre do Vojvodine. Nije mu bilo sasvim jasno bi li Makedonija pripadala toj državi. Priznao je donekle da Bugari imaju ozbiljne argumente u vezi s Makedonijom, a osim toga mu se činilo da bi bilo važno ustupiti im dio tog teritorija radi pridobivanja za saveznike protiv Austrije. Ali čim su se Bugari pridružili Centralnim silama, branio je cjelokupne srpske zahtjeve na Makedoniju. Smatrao je da su time što su dvaput izdajnički napali Srbiju, Bugari izgubili svako pravo na Makedoniju. Nije podržao zahtjeve Jugoslavenskog odbora na Trst koji je smatrao talijanskim gradom. U razgovoru s regentom Aleksandrom, u Kragujevcu u siječnju 1915, odupirao se prijedlogu da se anektiraju mađarske zemlje oko Velike Kanjiže i Pečuja i rekao je »da ako se žele snošljivi odnosi između nove jugoslavenske države i nove Mađarske, treba da se bitno smanje srpski zahtjevi u Bačkoj, ili da se uopće napuste«. ²⁰ Isto tako se odupirao svakoj ekspanziji Srbije na štetu Albanije. Već se prije rata prepirao o tome u pismima

²⁰ "... That if there are to be tolerated relations between the new state and the new Hungary, Serbian claims in Bacska must be very considerably reduced, if not altogether abandoned."

Smodlaki. Nakon rata pisao je svojem prijatelju Lupisu, 27. siječnja 1920, u vezi s pregovorima između Jugoslavije i Italije: »Isto tako važnom i bitnom smatram izjavu Jugoslavije da neće ni pod kakvim okolnostima da primi albansko područje [...] Ako primi Skadar, stavlja se u položaj carice Marije Terezije u odnosu na Poljsku, postaje saučesnik zločina, spušta se na niži moralni nivo, i nema više prava da očekuje simpatije za svoje nacionalne zahtjeve od ostalog svijeta, a naročito Amerike.«²¹ Za vrijeme rata Seton-Watson je vidio najveću opasnost za jugoslavensku ideju u talijanskom imperijalizmu. Zato je utjecao na Jugoslavenski odbor da najefikasnije brani svoje interese naročito u Engleskoj, gdje su talijanski pritisak i utjecaj bili najveći. Zato je pokušavao uvjeriti službene predstavnike Srbije da podrže Jugoslavenski odbor. Strastveno se odupirao politici Pašića u jesen 1918. Vršio je pritisak u razgovoru na pojedine članove Jugoslavenskog odbora, kad je mislio da ne čine potreban napor, ili da se svađaju zbog sitnica a zanemaruju što je glavno. Ali nije bio neprijatelj Italije. Naprotiv, od studentskih godina bio je oduševljeni talijanofil. Nije vjerovao da Sonninova politika *sacro egoismo* predstavlja želje ili odgovara interesima talijanskog naroda. Treća točka programa *Serbian Society of Great Britain* kaže da je cilj udruženja »da radi za prijateljski sporazum između Južnih Slavena, Italije i Rumunjske«²² nije predstavljala prazne riječi. Zajedno sa Steedom, Seton-Watson je potpisao sporazum Trumbić-Torre, a mnogo je učinio za pripremu Rimskog kongresa. Kad se upoznao sa Salveminijem i njegovom grupom, bio je pun nade. Trumbićeva taktika odugovlačenja ga je razdraživala. Pisao je Steedu iz Rima 2. travnja, kad još nije bilo sigurno hoće li Trumbić doći: »Ne moram isticati da je ton Trumbićevog telegrama imao vrlo žalosno djelovanje. Stidio sam se duboko zbog isprika koje sam morao izraziti za njega, a to sam mu rekao. On piše kao Vilim II, ne kao jedan *fuoruscito*.«²³ Poslije šezdeset godina možemo kazati da Salvemini, Bisolati i drugi talijanski radikalni demokrati nisu imali utjecaja; da su se talijanski nacionalisti oporavili od potištenosti zbog Kobarida; da se ponovila šovinistička kampanja, da je Orlando izdao svoje obećanje; a da je tvrdoglavo nepovjerenje Trumbića više odgovaralo stvarnosti nego optimističke nade koje je Seton-Watson polagao u manjinu talijanskog javnog mišljenja. Ali Seton-Watson nije nikad žalio što je usprkos uvredama od talijanskih šovinista, ipak radio za pošten sporazum između Talijana i Jugoslavena.

Seton-Watson je bio Britanac i razumije se da su mu bili važni interesi vlastite zemlje. Ali je vjerovao da bi najbolje jamstvo za britanske interese bilo uspostavljanje čvrstog mira na osnovi samoopredjeljenja

²¹ Pismo Lupisu 27. I 1920. "Equally important and essential in my mind is a declaration on the part of Yugoslavia that she will under no circumstances accept Albanian territory... If she accepts Skutari, she puts herself in the position of Maria Theresa towards Poland. She becomes a partner in crime, descends to an altogether lower level and has no right to expect the world at large — or America in particular — to sympathise actively with her claims."

²² "... the work for a friendly agreement between the Southern Slavs, Italy and Roumania."

²³ "I need hardly say that the whole tone of Trumbić's telegram has had a deplorable effect, and I felt quite ashamed of the excuses I tried to make for him, and said so. He writes like William II, not a *fuoruscito*."

naroda. Ako se smatra da je Velika Britanija u prvom svjetskom ratu bila imperijalistička sila i da je njena vanjska politika potpuno imperijalistička, može se reći i da je Seton-Watson podržavao britanski imperijalizam. Ali nikad nije bio za imperijalizam u tom smislu da bi htio Jugoslaviju potčiniti nekoj britanskoj prevlasti i nema dokaza koji bi upućivali na tu mogućnost. U jednoj od svojih posljednjih rasprava Slobodan Jovanović je postavio tezu da su Englezi bili zato naklonjeni Hrvatima što su gledali s nepovjerenjem na Srbiju kao moguću tvrdavu ruskog utjecaja na Balkanu.²⁴ To mi se čini veoma neuvjerljivim. Službena britanska politika nije bila nimalo naklonjena Hrvatima. Naprotiv, iako je nekoliko činovnika u Foreign Officeu gajilo simpatije za jugoslavensku ideju, vladajući utjecaj u diplomatskim i političkim krugovima uvijek je bio naklonjen Italiji, a jugoslavenska je ideja smatrana neugodnom preprekom dobrim odnosima s Italijom. Što se tiče britanskog javnog mišljenja, postojale su mnoge simpatije za Srbiju, a nekoliko je tisuća Britanaca neposredno upoznalo Srbe kao vojnici na Solunskom frontu ili kao liječnici i bolničarke u Srbiji ili Albaniji. O Jugoslavenima u Austro-Ugarskoj se znalo malo ili ništa. Steed, Seton-Watson i njihova mala grupa bili su jedini koji su se time bavili; ako je britanska publika nešto saznala to može zahvaliti njihovoj propagandi, koja za prve godine rata nije potekla na inicijativu britanske vlade. Oni su uspjeli u toku tri godine uvjeriti velik broj Britanaca, koji su vjerovali u načelo samoopredjeljenja, da ga treba primijeniti i na Jugoslavena. Za posljednjih mjeseci rata uspjeli su uvjeriti mnogo veći broj ljudi, i same članove vlade, da propaganda u korist pokorenih naroda Austro-Ugarske može ubrzati slom Centralnih sila. Razumije se da su Steed i Seton-Watson naglašavali taj argument. Ali taktika je jedno a cilj drugo. Njihov je cilj bio da se stvori Jugoslavija i da joj se osiguraju one zemlje čije se stanovništvo sastoji od Srba, Hrvata i Slovenaca.

Seton-Watson je u proljeće 1915. nagovarao jugoslavenske političke izbjeglice da dođu u London i da se tamo smjesti sjedište Jugoslavenskog odbora, ne zato što ih je htio učiniti oruđem britanskog imperijalizma, nego zato što je želio da njihovi najbolji govornici budu kadri braniti svoju tezu pred mjerodavnim britanskim vlastima. U Londonu su se vodili pregovori za ulazak Italije u rat. Supilo je brzojavio više puta iz Petrograda da Trumbić treba da ide u London, ne u Niš. Seton-Watson je podupirao Supilove argumente. Ali Trumbić nije htio slušati. Odbor je došao u London tek dva tjedna poslije sklapanja Londonskog ugovora. Seton-Watson je sam primijetio kakav je dobar dojam Supilo ostavio na britanske diplomate i političare (uključujući Asquitha i Greya), kad je prije toga bio u Londonu. U svojem članku, u zagrebačkoj *Novoj Evropi*, pisao je deset godina kasnije da po njegovom mišljenju ne bi došlo do umetanja svih onih talijanskih zahtjeva u Londonski ugovor da je Trumbić bio čitav travanj u Londonu, da je sam govorio s utjecajnim ličnostima u Foreign Officeu i u političkim krugovima. Možda je to iluzija, ali Trumbić to nije ni pokušao.

Seton-Watson je imao vrlo visoko mišljenje o Supilu. Za nj to je bila vrlo borbeno i energična ličnost, dok je Trumbićeva snaga ležala u pasivnim

²⁴ S. Jovanović, *Moji savremenici*, Windsor (Canada) 1962, 211–212, 218.

vrlinama. Dirljivi nekrolog Supilu koji je Seton-Watson napisao u *New Europe* 4. listopada 1917. dobro je poznat i ne mogu ga ovdje citirati. On je u lipnju 1920. dao izjavu listu *Riječ SHS* i u njoj rekao: »Po mojem mišljenju, kad se govori o događajima koji su već postali historijski, moraju se Supilove zasluge za narodnu stvar postaviti na prvo mjesto [...] Ja mogu posvjedočiti i ustvrditi da je on kao malo tko nepokolebivo bio uvjeren u narodno jedinstvo Srba i Hrvata, da je za oživotvorenje te ideje uvijek bio svjestan i radio, te da je uvijek bio svjestan potpune jednakopravnosti triju jugoslavenskih plemena.« U istoj izjavi govorio je vrlo toplo i o Trumbiću, ali je činjenica da mu je pripisao drugostepenu ulogu u odnosu na Supila. Rekao je: »Ja sam ga jednom u lice nazvao 'Fabijem Cunctatorom Jugoslavena' i mislim da će se u toj ulozi on još očuvati.« On je zajedno sa Steedom branio Supila od napada i kleveta srpskog poslanika u Londonu Matije Boškovića. Razmijenio je oštra pisma s profesorom Bogdanom Popovićem, koji je u to vrijeme bio u Londonu, u rujnu 1915, a ipak su ostali u dobrim odnosima. Seton-Watson je učinio golem napor da pomiri Supila s Trumbićem. Četiri dana je u Parizu, u ožujku 1916, govorio s jednim i drugim, peti dan je došao Steed. Poslije još dva dana razgovora, oni su se najzad sporazumjeli. Ali to nije dugo trajalo i Supilo je istupio iz Odbora petog lipnja. Ne želim izazvati dojam da je Seton-Watson nekritički podržavao Supila protiv svih i da ga nije nekada nesnosno razdražilo njegovo ponašanje. Svojoj je supruzi pisao 12. ožujka 1916. iz Pariza: »Naš prijatelj iz Rijeke pokazuje sasvim prekomjerno svoje autokratske sklonosti, i uspio je praktički ujediniti protiv sebe gotovo cijeli odbor, naprosto zbog svoje tajanstvene metode i svog ponašanja. Proveo sam danas četiri sata s njim i pokušavao sam ga uvjeriti o potrebi da se izbjegne prekid, i da ne ostvari neke prenapregnute ideje koje mu sad vriju u glavi.«²⁵ U svibnju 1917. Steed i Seton-Watson su ponovo uspjeli pomiriti Supila s Trumbićem, ali samo da bi se izbjegli skandali: nije više bilo riječi o tome da se upotrijebe njegovi veliki talenti, jer se Supilovo zdravlje već pogoršavalo i ostalo mu je još malo vremena do smrti.

Supilo je imao veliki utjecaj na stajalište Seton-Watsona o jugoslavenskom pitanju. No u jednoj važnoj stvari čini mi se da je Supilovo mišljenje bilo pogrešno. Kad je bio u Petrogradu, uvjerio se da je Rusija iz vjerskih razloga neprijateljski raspoložena prema Hrvatima. Jusupov mu je rekao da je šteta što su Hrvati katolici, a pet milijuna katolika bi bilo suviše za jednu pravoslavnu državu. Isto tako Izvolski je nešto slično rekao Trumbiću u svibnju 1915. Smatrao je da su Hrvati i Slovenci napredniji od Srba i da bi prevladali u zajedničkoj državi. Zato Velika Srbija treba da bude pravoslavna država. Supilo je vjerovao da Sveti sinod igra veliku ulogu u ruskoj vanjskoj politici (u čemu se sigurno potpuno prevario) i da Pašić vodi usko pravoslavnu politiku. Uvjerio je i Setona-Watsona u to. Ali to nije bilo istina. Sada znamo da je Sazonov pokušao braniti jugoslavenske interese protiv Italije u travnju 1915, ali to nije mogao uraditi

²⁵ "Our friend of Fiume is showing his autocratic tendencies to an altogether excessive degree and has succeeded in uniting practically the whole Committee against him, simply by reason of his secrecy and *personal* manner. I spent four hours to-day trying to persuade him of the dire necessity of avoiding a rupture and of not following out certain rash ideas which are simmering in his head at present."

iz dva razloga koji nemaju veze s pravoslavnim utjecajem. S jedne strane je morao, kao Sir Edward Grey, voditi računa o uvjerenju savezničkih generala da će vojna pomoć Italije odlučiti o ishodu rata. S druge strane, nije mogao prigovoriti Talijanima da anektiraju slavenske zemlje kad je on sam tražio i dobio od Saveznika obećanje da će Carigrad i morcuzi pripasti Rusiji. Talijanski i ruski imperijalizam bili su na istom nivou. Što se tiče Pašića, on je smatrao da bi Srbiji trebalo priključiti makar dio jugoslavenskih zemalja, ako to ne bi mogle biti sve jugoslavenske zemlje. Takav je stav bio obična evropska diplomatska mudrost. To je, dakako, značilo da bi Hrvatska bila podijeljena između tri države. Tu je opasnost uz Supila dobro vidio i Seton-Watson i htio pod svaku cijenu da je spriječi. Htio bih citirati neke rečenice iz memoranduma koji je napisao za regenta Aleksandra u rujnu 1915: »Srbija treba da postane zagovornik i zaštitnik Hrvatske, čuvar ustavnih prava i tradicija Trojedne Kraljevine, i da se prema tome suprotstavi svakom rješenju koje bi ugrozilo teritorijalno jedinstvo te kraljevine.«²⁶ Ako bi Srbija pristala na manje od toga, nastale bi dvije suparničke države, »dva brata bi postala dušmani, a obadvije države, isto toliko Srbija kao i Hrvatska, bile bi rascijepane s kraja na kraj suparničkim iredentističkim pokretima: katolici i muslimani unutar Velike Srbije naginjali bi Zagrebu, a pravoslavni unutar Dalmacije i Hrvatske Beogradu.«²⁷ Možda je Seton-Watson imao svoje iluzije, ali nitko tko se sjeća događaja narednih trideset godina ne može te njegove riječi smatrati glupim.

Pašić nije bio pravoslavni fanatik, no za njega je osnova svega bila srpska država, na čije se stogodišnje napredovanje s pravom ponosio, i koju je htio proširiti dok ne obuhvati sve dijelove tobožnjeg »troimenog naroda«. Bio je opsjednut analogijom s Piemontom, pa je on, koji se prije pokazao kao prvorazredan praktični političar, postao tvrdoglavi doktrinar u sukobu s Trumbićem i Odborom za posljednjih mjeseci rata. U tom sukobu simpatije Seton-Watsona su bile potpuno na strani Odbora. Izrazio je svoje gledište na oštar način u članku »Srbijin izbor«. Taj je članak izazvao odgovor Stojana Protića, koji je objavljen u narednom broju, a izazvao je i cio niz pisama Seton-Watsonu od Srba koji su odobravali njegov stav prema Pašiću: od Cvijića, Bože Markovića, Draškovića i Ljube Stojanovića. Pismo u korist Pašića došlo je od Laze Markovića. Teško je sad suditi o toj polemici. O Seton-Watsonovim motivima sam već govorio: je li imao pravo da izrazi svoje mišljenje, je li griješio drskim miješanjem u unutrašnje stvari jedne druge zemlje, neka odluče drugi. Uistinu Pašić je pobijedio, zahvaljujući strahu od talijanske agresije i strahu od socijalne revolucije u Srednjoj Evropi. Srpska je vojska predstavljala red, a beogradska vlada je iskoristila opasnost iz Italije i eventualno iz Mađarske da prisili političke vođe u Zagrebu na kapitulaciju. Je li to uistinu bila

²⁶ "Serbia must constitute herself as the mouthpiece and champion of Croatia also as the guardian of the constitutional rights and traditions of the Triune Kingdom, and therefore resist any scheme which threatens the latter's territorial integrity."

²⁷ "... the two brothers would then be enemies... each of the two states — Serbia as well as Croatia — would be sent from end to end by rival irredentist movements, the Catholics and Moslems of the enlarged Serbia gravitating towards Zagreb, the Orthodox of Dalmatia and Croatia towards Belgrade."

pobjeda jugoslavenske ideje, je li bilo dobro da se stvori jedna država silom i ucjenom, drugo je pitanje.

Neću podrobno govoriti o drugom dijelu života Seton-Watsonova, iako mislim da je bio intelektualno prilično plodan. Htio bih samo iznijeti glavne točke, manje-više kronološkim redom, pa zatim izložiti neka opća zapažanja o njegovom odnosu prema Jugoslaviji.

Poslije svršetka rata, napustio je državnu službu i ponovo preuzeo formalno uredništvo časopisa *New Europe*. Na žalost, časopis je nailazio na sve veće financijske teškoće, Seton-Watson je morao sam plaćati deficit. Na kraju to više nije mogao, pa je *New Europe* u listopadu 1920. prestala izlaziti. Nakon toga se posvetio, uglavnom, svojim akademskim dužnostima na Sveučilištu u Londonu. Predavao je redovno povijest Srednje Evrope, a govorio je često pred širom publikom o suvremenim pitanjima novih država, nasljednika Habsburške Monarhije. Pisao je prilično mnogo za štampu o politici i radio na dugogodišnjem programu povijesnih istraživanja. U prvom poslijeratnom desetljeću mnogo je putovao po Srednjoj Evropi. Posjetio je četiri puta Jugoslaviju: 1920, 1923. i 1929. Beograd; 1920, 1923, 1925. i 1929. Zagreb; a 1925. i 1929. Bosnu i Dalmaciju. God. 1929. teško je obolio od reumatičke groznice, za vrijeme putovanja po Jugoslaviji, Rumunjskoj i Čehoslovačkoj. Polako se oporavio od te bolesti, a nepune dvije godine kasnije pretrpio je znatne financijske gubitke. Usljed tih nesreća nije mogao nekoliko godina putovati u inozemstvo. Bio je u Jugoslaviji još samo dvaput; u listopadu 1936. u Beogradu i Zagrebu, a u srpnju i kolovozu 1938. u Zagrebu i Dalmaciji. Za vrijeme drugoga svjetskog rata ponovo je u državnoj službi, dvije godine u Odjeljenju za istraživanja (Research Department) ministarstva vanjskih poslova, a dvije godine u Odjeljenju za propagandu (Political Warfare Executive). God. 1944. već pred svršetak rata, vratio se na Londonsko sveučilište, a nakon rata proveo je pet godina kao profesor u Oxfordu. Umro je god. 1951. u Škotskoj.

Za sve to vrijeme vrlo je pažljivo pratio događaje u Jugoslaviji, o kojima je bio obaviješten čitanjem štampe na više jezika, uključujući jugoslavenske novine i časopise, i dopisivanjem s prijateljima u Jugoslaviji i čestim razgovorima s Jugoslavenima koji su ga posjećivali u Londonu ili koje je viđao za vrijeme svojih putovanja. Najredovitiju vezu je održavao s Trumbićem, Ivanom Meštrovićem i Milanom Čurčinom u Zagrebu, sa Smodlakom i Lupis-Vukićem u Splitu, i s Jovanom Jovanovićem i Cvijićem u Beogradu. Imao je prilično opsežnu prepisku sa Stjepanom Radićem za prvih poslijeratnih godina. Kad bi došao u Jugoslaviju, govorio bi s glavnim političkim ličnostima. Primio ga je bio kralj Aleksandar 1920, 1923. i 1929. godine, no mislim da Pašića nije više vidio nakon rata. Poslije šestosiječanjskog državnog udara njegovo razočaranje s političkim režimom neprestano je raslo. Dopisivanje s prijateljima je postalo teže, ali je vijesti od njih primao posrednim putem. Jovan Jovanović je rijetko pisao, isto tako Meštrović. Razvilo se opsežno dopisivanje sa ing. Košutićem u Beču i Svetozarom Pribićevićem u Pragu i u Parizu. Ubojstvo kralja mu se činilo velikom tragedijom, iako je davno prije toga izgubio svako povjerenje u kraljev politički sud. Na početku režima kneza Pavla i Milana Stojadinovića nešto je optimističkije gledao na razvoj događaja, ali se uskoro taj optimizam smanjio.

Seton-Watson se sam opredijelio za iskrenog, nezavisnog i kritičkog prijatelja Jugoslavije («a candid friend»). Bio je potpuno svjestan toga da kao stranac nema odgovornosti, ne mora donositi teške odluke, a načelno je poštivao one na odgovornim mjestima. Ali u isto vrijeme smatrao je svojom dužnosti prema prijateljima da izrazi svoje iskreno mišljenje. Bio je demokrat, a kao takav je vjerovao u slobodu, nije mogao da šuti kad je vidio grube napade na slobodu. Nije želio suditi o tome mogu li se zlo-upotrebe i loša vlada liječiti mirnim i ustavnim sredstvima ili su potrebne revolucionarne metode. Pokušavao je davati dobre savjete, kad je imao priliku, i nadao se da će vlastodršci promijeniti svoj stav. Samo je sporo i nerado napuštao dobro mišljenje o ljudima kojim se nekada divio. To važi naročito za kralja Aleksandra. Kad su došli novi ljudi na vlast, bio je spreman da povjeruje u njihove dobre namjere. To vrijedi, na primjer, za kneza Pavla i Stojadinovića. Međutim, Seton-Watson nije bio naivan. Jedno je bilo slušati argumente kneza Pavla, učtivo razgovarati s njime, pokušati utjecati na njega u pravcu pomirenja Hrvata sa Srbima i vraćanja demokratskih sloboda a drugo je bilo vjerovati svemu što mu se govori ili smatrati da su dobre namjere isto što i državna politika. Seton-Watsonu je knez Pavle bio lično simpatičan, smatrao ga je kulturnim dobronamjernim čovjekom, ali mu se njegov politički stav nije nimalo sviđao. Dobro se sjećam svojih razgovora s ocem o Jugoslaviji u to doba. Bio sam mlad student, bez iskustva o svijetu ali s jakim političkim osjećajima. Sjećam se da mi je pričao kako mu je jedanput Pavle rekao: »Ovi Srbi su nemogući ljudi: ne može se ništa uraditi s njima.« »*These Serbs*«, kaže, kao da nisu njegov narod, kao da je on neki najugledniji evropski gospodin, a Srbi neko primitivno pleme u dalekoj džungli. To je Seton-Watsona podsjetilo na stav nekoga ruskog velikog kneza iz carskih vremena i bojao se da će Pavle završiti kao on.

Glavno je bilo Seton-Watsonu da se održi Jugoslavija. Branio je one sile unutar i izvan zemlje koje su djelovale na jačanje Jugoslavije, a napadao one koje su ugrožavale njen opstanak. Razumije se da je bio uvjeren da je jaka Jugoslavija u interesu njegove vlastite domovine: nije morao prestati da bude britanski rodoljub zato što je bio prijatelj Jugoslavije. Smatrao je da jaka ujedinjena jugoslavenska država predstavlja najbolju protivtežu talijanskoj prevlasti u Sredozemnom moru, a najefikasniju prepreku njemačkom prodiranju na Balkan. Vrlo je oštro napao Aleksandrovu diktaturu, ali je u isto vrijeme branio Jugoslaviju od mađarskog revizionizma i talijanske propagande. Vjerovao je u zajedničke interese naroda Jugoslavije. O Slovencima je znao malo. Imao je malo dodira s njima prije prvog svjetskog rata a nešto više nakon rata. Često je izražavao simpatiju za slovenske nacionalne zahtjeve prema Italiji i za sudbinu Slovenaca pod fašističkom vlašću. Makedonsko mu se pitanje činilo izvanredno zapletenim. Nije prihvatao službenu tezu da su to Južnosrbijanci, ali je odbijao i propagandu pristalica Vanče Mihajlova i velikobugarske pretenzije. Bilo je uistinu neobično teško strancu stvoriti vlastito mišljenje o pravim nacionalnim osjećajima makedonskog naroda.

Za Seton-Watsona bitno je pitanje uvijek bio odnos između Srba i Hrvata. Tvrdilo se o njemu bezbroj puta da je Srbofil ili Hrvatofil, da je suviše volio jedan narod a učinio nepravdu drugome. Ali istina je to da je volio i Srbe i Hrvate, a da je iznad svega bio za Jugoslaviju. Kad mu se činilo

da krajnji hrvatski nacionalizam ugrožava Jugoslaviju, branio je Srbe, kad je mislio da glavna opasnost dolazi od krajnjeg velikosrpsstva, govorio je protiv Srba. Za vrijeme stare Jugoslavije režim je djelovao u korist velikosrpske hegemonije i na štetu Hrvata: prema tome, Seton-Watson je u praksi više pisao protiv srpskih nego protiv hrvatskih krajnosti. To ga nije sprečavalo da više put zatraži od hrvatskih prvaka, Radića, Trumbića i Mačeka, da u gnjevu zbog zloupotreba beogradske vlade ne odbijaju i samu Jugoslaviju. Uvijek je osuđivao ustaše, kao agente Mussolinija između dva rata i kao krvnike i neprijatelje svake slobode i svake kulture za vrijeme drugoga svjetskog rata. To ga ipak nije spriječilo da se suprotstavi oživljenom velikosrpskom nacionalizmu koji se pojavio u nekim krugovima oko vlade u emigraciji. Kad je počeo 1943. godine dobivati konkretnija obavještenja o partizanskom pokretu u Jugoslaviji, poklonio mu je postepeno svoje simpatije. Seton-Watson nikad nije bio socijalist, još manje komunist, ali je brzo shvatio da su komunisti za Jugoslaviju, da oni pozivaju na zajedničku borbu protiv zajedničkog neprijatelja i Srbe i Hrvate i Slovence i Makedonce i Crnogorce. Zato je djelovao u njihovu korist, u državnoj službi i na Sveučilištu, do kraja rata.

To je kratki pregled djelatnosti jednog čovjeka koji je bio pristupačan običnim ljudskim zabludama; koji nije imao pretenzija na političku nepogrešivost; koji je nesumnjivo više puta pogrešno ocijenio političku stvarnost; koji je doživio mnoga razočaranja, ali koji je dugo vrijeme gajio tople osjećaje za narode Jugoslavije, a posvetio je velik dio svoga života pokušaju da ih potpomaže u njihovoj borbi za opstanak.

SUMMARY

ROBERT WILLIAM SETON-WATSON AND THE YUGOSLAV QUESTION

Robert William Seton-Watson (1879—1951), the son of a Scottish business-man and landowner, studied History in the university of Oxford, and after some years of further study in Berlin, Paris and Florence, came to Vienna in the autumn of 1905. Not being obliged to earn his living, he proposed to devote himself to historical writing, and the subject which most attracted his interest was Austria-Hungary. He began his studies with great admiration for the Habsburg dynasty and for the Monarchy as a factor of European peace, as well as with a strong belief in Austro-British friendship. His respect for Emperor Franz Joseph was however limited by his sympathy, as a Scottish liberal, for the aspirations of the Hungarian liberals, whose struggle against Vienna was at its height at the time of his arrival.

In the summer of 1906 he made a journey through Hungary, and became more keenly aware of the problems of the non-Magyar nations. He had revealing conversations not only with Magyar politicians but also with leaders of the Roumanians and of the Vojvodina Serbs. In 1907 he made a second visit to Hungary, and met the leaders of the Slovaks, with whom he was first brought into contact by the help of the Austrian socialist leader Karl Renner. His Book *Racial Problems in Hungary*, published in 1908, was violently attacked by Magyar polemicists, but won him a good reputation in Austria as well as in the English-speaking countries. In 1908 he visited Zagreb and Belgrade,

in 1909 Dalmatia and Montenegro and in 1910 Bosnia and Hercegovina. The result of these journeys, and also of much study of books and the press, was his book *The South Slav Question*, published in 1911.

His attitude to the Monarchy was profoundly affected by his personal observation of the Zagreb Treason Trial and the Friedjung Trial, which convinced him that sinister forces were influencing Austrian foreign policy. He was aware of the growing desire of many of his South Slav friends to break away from the Monarchy. Nevertheless he continued to hope that the Monarchy would survive, partly because he believed that the best hope for the Slovaks and Roumanians was to obtain Austrian support against Magyar oppression, and partly because he placed hopes in the heir to the throne Archduke Franz Ferdinand as a reformer. However, the Archduke's assassination and the outbreak of the First World War put an end to these hopes, and from this time onwards Seton-Watson worked for the establishment of a Yugoslav state.

During the war he and his friends Wickham Steed, Sir Arthur Evans and Ronald Burrows worked closely with the Yugoslav Committee, especially with Supilo and Trumbić. He had close and cordial relations also with many leading figures of the Kingdom of Serbia, especially with Cvijić, Jovan Jovanović and Bogdan and Pavle Popović. However, his relations with Pašić deteriorated. During the summer and autumn of 1918 the influential review *New Europe*, edited by Seton-Watson, strongly supported the Yugoslav Committee against Pašić. Seton-Watson also, together with Steed, worked tirelessly, though unfortunately without success, for a just settlement between Yugoslavs and Italians. He opposed the Treaty of London, helped to organise the Rome Congress of April 1918, and was one of the originators of the "Wilson Line" proposal at the Paris Peace Conference.

After 1918 Seton-Watson, now an university professor without any official position, nevertheless exercised some influence by his writings and by his personal friendships and contacts. He consistently worked for equality and friendship between the peoples of Yugoslavia. This brought him into frequent conflict with both Greater Serbian and Greater Croatian nationalists. During the last thirty years of his life he had many political disappointments as well as some successes, but he never lost his affection for the Yugoslavs or his confidence in their future.